

Danuta Kowalczyk, Irena Mudrecka (redakcja naukowa)

Funkcjonowanie kadry penitencjarnej w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności.
Studia i rozprawy z pedagogiki resocjalizacyjnej
(t. IV, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2013, s. 338)

Recenzowana publikacja jest interesująca z wielu względów, dlatego trudno jej nie zauważyć, pominać i nie zainteresować szerszego kręgu odbiorców, czytelników, do których jest adresowana. Jest dziełem zbiorowym, w większości pracowników naukowych Uniwersytetu Opolskiego oraz kilku szkół wyższych i uniwersytetów polskich i zagranicznych. Wśród szkół wyższych, a w szczególności uniwersytetów, pojawia się środowisko naukowe Uniwersytetu Opolskiego, którego przedmiotem zainteresowań staje się problematyka penitencjarna, więziennictwo i resocjalizacja. Dorobek naukowy z tej dziedziny nauki jest publikowany w serii wydawniczej *Studia i Rozprawy z Pedagogiki Resocjalizacyjnej*. Mija właśnie 10 lat od wydania pierwszego tomu tej serii przez Uniwersytet Opolski. Należy zauważyć, że ta cenna inicjatywa, której dorobek jest zawarty w czterech tomach wspomnianej serii wydawniczej, zrodziła się w określonym kontekście. Po pierwsze, pojawiło się grono naukowców, którzy zainteresowali się tą problematyką. Po drugie, właśnie to grono jest w stanie dostrzec potrzeby opolskiego regionu penitencjarnego w zakresie zagadnień resocjalizacji penitencjarnej. W województwie opolskim funkcjonuje 12 jednostek penitencjarnych, zróżnicowanych pod wieloma względami. Więziennictwo tego regionu Polski posiada odległe w czasie i postępowe tradycje modernizowania i unowocześniania wykonywania kary pozbawienia wolności, które zrodziły się w penitencjarnych klubach dyskusyjnych¹, a obecnie kontynuowane są już w sposób profesjonalny przy wsparciu nauki Uniwersytetu Opolskiego. Szczególnym walorem

¹ Pierwszy w Polsce Penitencjarny Klub Dyskusyjny powstał przy Centralnym Więzieniu w Opolu 16 marca 1963 r., T. Kostewicz, *Po 15 latach Penitencjarne Kluby Dyskusyjne*, „Gazeta Penitencjarna” 1978, nr 9, s. 5.

recenzowanej monografii jest podjęcie problematyki kadry penitencjarnej w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności. Redaktorzy naukowi publikacji we wstępie podkreślają, że problematyka personelu więziennego nie była często poruszana w literaturze, a jest ona jednym z najważniejszych i najistotniejszych elementów decydujących o jakości systemu penitencjarnego.

Recenzowana publikacja składa się z pięciu części. Część pierwszą – *Artykuły, studia i rozprawy* – otwiera artykuł A. Bałandynowicza. Reforma więziennictwa jest możliwa pod warunkiem zmiany statusu Służby Więziennej z paramilitarnego jej charakteru na charakter cywilny. Należy, zdaniem autora, ograniczać zasięg paramilitarnej służby do pracowników działu ochrony. Nie służy temu *Ustawa o Służbie Więziennej* z 9 kwietnia 2010 r. Paramilitarność służby kłóci się z założeniami programowymi współczesnej polityki penitencjarnej i przeszkadza w krystalizowaniu nowej wizji zawodu, który powinien sprzyjać deizolacji osoby uwięzionej od społeczeństwa, polegającej na integracji instytucji penitencjarnej ze społeczeństwem. Zmianom powinna ulec struktura organizacyjna jednostek penitencjarnych ze struktury hierarchicznego podporządkowania na rzecz struktury sztabowo-liniowej. Należałoby w końcu zrezygnować z aparatu urzędniczego Centralnego Zarządu Służby Więziennej na rzecz Departamentu Wykonywania Kar w Ministerstwie Sprawiedliwości – konkluduje autor.

T. Cielecki w swoim opracowaniu dokonuje ocen dotyczących modelu zapobiegania przestępczości w Polsce. Zdaniem autora, Polska koncentruje się na tradycyjnym modelu polityki zapobiegania przestępczości, w którym kara pozostaje podstawowym środkiem reakcji państwa na czyny sprawców przestępstw. Uważa on, że nieskuteczny system zapobiegania przestępczości wymaga reformy. Nie wytrzymuje krytyki militarny model zarządzania bezpieczeństwem wewnętrznym, jak i retrybutywny model polityki kryminalnej i karnej wobec nieletnich oraz dorosłych sprawców przestępstw, powodujący powrót do przestępczości. Usprawnienie systemu zapobiegania przestępczości powinno polegać, zdaniem autora, po pierwsze, na utworzeniu przy prezydencie RP zespołu ekspertów, który opracuje strategię bezpieczeństwa wewnętrznego i polityki kryminalnej państwa w latach 2013 – 2020. Po drugie, przy premierze należy utworzyć organ z uprawnieniami władczymi i koordynacyjnymi wobec resortów i wojewodów dotyczących wdrażania reform systemu. Po trzecie, należy utworzyć

w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Instytut Naukowy ds. badań nad policją i prewencją kryminalną. Praca J. Maciejewskiego poświęcona jest socjologicznej analizie Służby Więziennej. Autor Służbę Więzienną zalicza do paramilitarnej grupy dyspozycyjnej, którą definiuje jako swoistego rodzaju grupę społeczną zapewniającą bezpieczeństwo systemów społecznych, w których została utworzona i funkcjonuje. Służba Więzienna jest swoistą kategorią ludzi wykonujących służbowe usługi na rzecz wydzielonego podsystemu bezpieczeństwa, aby społeczeństwo nie było zagrożone. Służba ta ma charakter paramilitarny, który polega na zhierarchizowaniu struktury organizacyjnej, ustanowieniu stopni służbowych, umundurowaniu i uzbrojeniu. Przynależność do grup dyspozycyjnych, w tym również do Służby Więziennej, wymaga posiadania ściśle określonego wzoru osobowego. Wzór społeczny funkcjonariusza więziennego obejmuje: wzór fizyczny, kulturowy, moralny. Rola i miejsce Służby Więziennej w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego Polski wyznaczone są przez *Ustawę o Służbie Więziennej*. Na szczególną uwagę zasługują dwa następne artykuły autorstwa R. Opory i W. Sikorskiego poruszające problematykę umiejętności wychowawcy penitencjarnego, niezbędnych w kontaktach interpersonalnych z osobami pozbawionymi wolności. R. Opora w swoim opracowaniu omawia zagadnienia związane z umiejętnościami prowadzenia rozmowy personelu resocjalizującego ze skazanym. Autor podkreśla, że celem rozmowy w obszarze resocjalizacji jest diagnoza skazanego, podtrzymywanie motywacji do zmian, zmiany postawy z antyspołecznej na prospołeczną. Umiejętności prowadzenia rozmowy są złożone, nabywa się je poprzez ćwiczenia w różnych sytuacjach. Ten fakt skłania go do zgłoszenia ważnego postulatu, iż umiejętności prowadzenia rozmowy powinny być elementem programu studiów licencjackich z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej. Doskonalenie techniki rozmowy jako narzędzia diagnozy w resocjalizacji i środka oddziaływań psychokorektywnych w tym procesie może usprawnić cały system resocjalizacyjny. Artykuł W. Sikorskiego przekonuje, że język ciała pełni niezmiernie ważną funkcję w procesie porozumiewania się wychowawcy z więźniem. Znaczna ilość treści wzajemnego komunikowania się wychowawcy ze skazanym jest przekazywana bezsłownie, przy pomocy symboli niewerbalnych. Autor powołuje się na opinie badaczy tego problemu, iż sygnały niewerbalne o wiele efektywniej przekazują znaczenie, niż sygnały werbalne. Zachowania niewerbalne w resocjalizacji mogą służyć polepszeniu kontaktów

z więźniami, których celem jest poznanie ich oczekiwań oraz ocena ich stanu emocjonalnego. Warte podkreślenia jest stwierdzenie, że komunikaty niewerbalne uzupełniają informację przekazywaną werbalnie, oprócz tego tworzą wyjątkową, autonomiczną kategorię przekazów, których nie sposób wyrazić przy pomocy słów. Z tych względów przekazy niewerbalne mogą mieć znaczenie w kształtowaniu właściwych relacji między wychowawcą a więźniami, nie można ich traktować jako podrzędnego systemu przekazów. Autor omawia następujące formy komunikowania się niewerbalnego, tj. ekspresję mimiczną, zachowanie wzrokowe, komunikację kinetyczną, komunikację paralingwistyczną, komunikację proksemiczną. Nie należy, stwierdza autor, ignorować sygnałów ciała podczas kontaktów z więźniami, kadra penitencyjarna, a w szczególności wychowawcy, powinni poszerzać wiedzę o komunikacji niewerbalnej, która może dobrze służyć usprawnieniu resocjalizacji osób pozbawionych wolności. Pierwszą część publikacji zamyka artykuł M. Snopka, poświęcony omówieniu specyfiki pracy personelu więziennego, m.in. kompetencjom zawodowym, normom etyczno-moralnym, autorytetowi oraz negatywnym skutkom wykonywania zawodu funkcjonariusza więziennego w postaci stresu zawodowego, jego następstwom, jakim jest wypalenie zawodowe.

Część druga recenzowanej monografii pt. *Raporty i komunikaty z badań* poświęcona została prezentacji wyników badań empirycznych nad wielowymiarowością roli zawodowej funkcjonariusza więziennego, postrzeganej zarówno w aspekcie normatywnym jak i behawioralnym. Odnosi się do problemów, które są wspólne dla wszystkich funkcjonariuszy więziennych pełniących swe role na różnych stanowiskach i miejscach w więzieniu, a także do niektórych zawodów, które wykonuje kadra penitencyjarna, a w szczególności wychowawcy więzienni. A. Piotrowski swoje rozważania poświęca analizie zadowolenia z pracy kadry penitencyjarniej. Wychodzi z założenia, że zadowolony pracownik jest bardziej motywowany, przejawia więcej inicjatywy, charakteryzuje się wysokim poziomem zaangażowania w realizacji celów organizacji, której jest uczestnikiem (więzienia). Niezadowoleni pracownicy przynoszą negatywne koszty dla organizacji. Zadowolenie z pracy i motywacja do pracy są ze sobą wzajemnie powiązane. Autor konkluduje swoje rozważania, że badania nad satysfakcją z pracy powoduje identyfikację tych obszarów, z których pracownicy nie są zadowoleni, a w związku z tym są możliwości redukcji niezadowolenia. A. Karłyk-Ćwik podjęła problem

modelu osobowego pedagoga resocjalizacyjnego. Osoba pedagoga resocjalizacyjnego stanowi podstawowe narzędzie pracy wychowawcy, terapeuty, decyduje o efektywności. Przez klasyków polskiej myśli pedagogicznej został wykreowany ideał pedagoga o „gorącym sercu”, którego przymiotami jest życzliwość, zaangażowanie, optymizm pedagogiczny, zdolność do empatii, aktywnego słuchania, motywacja i wiara w skuteczność własnych działań oraz gotowość do współpracy z wychowankiem, traktowanie go w sposób indywidualny i podmiotowy. Autorka zadaje sobie pytanie, czy „gorące serce” to nie jest już resocjalizacyjny relikw, który odchodzi lub odszedł do przeszłości? Na to pytanie usiłuje odpowiedzieć na podstawie badań empirycznych, które zaprojektowała i przeprowadziła. Wyniki badań wskazują, że ten model odchodzi do przeszłości, kosztem innych cech i właściwości osobowych pedagogów resocjalizacyjnych. Fakt ten może mieć duże znaczenie dla praktyki resocjalizacyjnej. Czy należy się rozstać z tym resocjalizacyjnym relikwem? Gdyby się tak stało – zdaniem autorki – zrodzi się pewien niepokój o przyszłość pozbawionej „serca” resocjalizacji. B. Zajęcka zaprezentowała w swoim opracowaniu wyniki badań empirycznych nad zjawiskiem wypalenia zawodowego funkcjonariuszy Służby Więziennej w dziale ochrony zakładu karnego. Pracownicy tej komórki organizacyjnej więzienia doświadczają chronicznego stresu płynącego z bezpośrednich kontaktów ze skazanymi. Z badań autorki wynika, że ogólny wskaźnik wypalenia zawodowego funkcjonariuszy działu ochrony wynosi 45,5%. Wypalony funkcjonariusz więzienny nie jest dobrym pracownikiem. Jego stan emocjonalny może zagrażać prawidłowemu funkcjonowaniu instytucji więzienia. W interesie kadry zarządzającej więzieniem jest zapobieganie temu zjawisku. Jest to oczywisty wniosek wynikający z badań autorki. R. Poklek omówił wyniki badań empirycznych nad motywacją zawodową personelu więziennego, a także jego cechami demograficznymi i organizacyjno-służbowymi. Autor sięga po tematykę badawczą, która bardzo rzadko spotykana jest w naukowej publicystyce. Stwierdza, że wśród ważnych czynników określających sprawność zawodową kadry penitencjarnej znajduje się motywacja do pracy. Odgrywa bardzo dużą rolę w prawidłowym realizowaniu misji więziennictwa. Wykształcenie, wysoki poziom kompetencji, ma niewielkie znaczenie, jeżeli pracownik ma niechęć do realizowanych zadań służbowych. Stąd też wynika potrzeba badań naukowych nad motywacją pracy, sposobami kształtowania i wyzwalania pozytywnej motywacji pracy zawodowej. Uzyskane

wyniki badań przeprowadzonych przez autora mogą być wykorzystane w kształtowaniu polityki kadrowej, która nie powinna zniechęcać, lecz zachęcać do zaangażowania w pracę, do wysokiej identyfikacji zawodowej. I Mudrecka i I. Smolniak w zaprezentowanym artykule podjęły problem spostrzegania i oceny pracy wychowawcy penitencjarnego przez tę grupę zawodową. W świetle badań empirycznych przeprowadzonych przez autorki większość wychowawców wyraża opinię, że lubi swoją pracę oraz, że spełnia się w niej zawodowo. Połowa z nich twierdzi, że aby praca przynosiła więcej satysfakcji, należałoby zwiększyć wysokość wynagrodzenia. Praca funkcjonariusza więziennego jest stresorodna. Stres zawodowy oddziałuje nie tylko na kadre penitencjarną, ale również pośrednio na ich rodziny. Temu problemowi poświęca swoje opracowanie K. Dziedzic. Autor przyjmuje tezę, że z powodu skutków wykonywania zawodu przez funkcjonariusza więziennego, negatywne koszty tej roli ponosi nie tylko on sam, ale również jego rodzina. Nie umiemy oddzielić życia zawodowego od prywatnego. Całkowite uwolnienie funkcjonariuszy więziennych od negatywnych emocji jest niemożliwe – twierdzi autor. Postuluje zatrudnienie w każdej jednostce penitencjarnej psychologa, który na co dzień byłby dostępny dla kadry więziennej. To opracowanie jest ważne i cenne również dlatego, że ta problematyka jest prawie nieobecna w badaniach naukowych. Przedmiotem rozważań w artykule autorstwa M. Badowskiej-Hodyr, A. Kowalewskiej i M. Rakszawskiej są problemy minimalizowania skutków izolacji więziennej w pracy penitencjarnej. Podstawą sformułowania wniosków i postulatów dotyczących tego zagadnienia były wyniki zrealizowanego projektu badawczego tych autorek. Dwa z nich wydają się być interesujące i ważne. Po pierwsze, w oddziaływaniach na więźniów należy pamiętać, aby nie pozbawiać ich nadziei na poprawę ich losu, gdyż ona (nadzieja) warunkuje pozytywną motywację do prospołecznych przemian. Po drugie, należy w miarę możliwości zmniejszać dysproporcje w zakresie zaspokajania potrzeb, istniejące między warunkami więziennymi a wolnościowymi. W. Tabiszewska w swoim opracowaniu zaprezentowała wyniki badań empirycznych, których celem było ustalenie pożądanych cech osobowych wychowawców penitencjarnych, warunkujących efektywną pracę z więźniami. M. Cichocki w swoim artykule omówił rolę wychowawcy penitencjarnego w przygotowywaniu skazanych do reedukacji społecznej. Tę część monografii zamyka opracowanie A. Majcherowskiej, poświęcone kontaktom rodziców odbywających karę pozbawienia

wolności z dziećmi. Zdaniem autorki, kara pozbawienia wolności niesie nie tylko negatywne skutki dla osoby skazanej, ale również dla całej rodziny, największe konsekwencje ponosi dziecko, stąd ważną rolę wychowawcy penitencjarnego powinna być troska o podtrzymywanie więzi rodzinnych więźniów z ich dziećmi.

Część trzecia recenzowanej publikacji, zatytułowana *Z warsztatu praktyków*, składa się z trzech artykułów. M. Klimas stwierdza, że nie wystarczy poprzestawać na stwierdzeniu faktu wypalenia zawodowego, ale trzeba podejmować działania zmierzające do ograniczenia tego wyniszczającego człowieka zjawiska. Postuluje indywidualne i zespołowe metody profilaktyki wypalenia zawodowego, które obejmowałyby cały okres kariery zawodowej funkcjonariusza więziennego, począwszy od jego rekrutacji do pełnienia służby, poprzez wszystkie fazy i formy aktywności zawodowej. M. Wójcik swój artykuł poświęcił współpracy kuratora sądowego z wychowawcą penitencjarnym. Zdaniem autora, współpraca ta nie jest imponująca, jest skromna, jednostronna. Rola kuratora penitencjarnego jest nieuregulowana prawnie. Obowiązki te pełni wydelegowany kurator sądowy, który sprawuje dyżury w zakładzie karnym lub areszcie śledczym. Interesujący jest postulat autora, a mianowicie ustanowienie autonomicznej funkcji kuratora penitencjarnego poprzez nadanie mu statusu prawnego. Ten zabieg mógłby przysłużyć się do podniesienia poziomu efektywnych oddziaływań wychowawczych, w ramach współpracy wychowawcy z kuratorem. A. Kurek swoje opracowanie poświęcił aktywności opolskiego koła polskiego towarzystwa penitencjarnego.

W części czwartej publikacji, zatytułowanej *Problemy kadry penitencjarnej za granicą*, znajdują się artykuły autorów z Litwy, Republiki Czeskiej i Ukrainy. D. Usik (Litwa) przybliży koncepcję szkolenia personelu więziennego w aspekcie praw człowieka i etyki w litewskim systemie penitencjarnym. Autor ten m.in. zaproponował przygotowanie europejskiego kodeksu etyki pracowników penitencjarnych. Kodeks ten określałby standardy etyczne pracowników penitencjarnych. Autorzy M. Mitlöhner, V. Hepnarová (Republika Czeska) omawiają zadania i cele pracownika socjalnego w czeskim systemie penitencjarnym, której to roli brakuje w polskim systemie penitencjarnym. A. Jaroszenko (Ukraina) przedstawił charakterystyczne cechy szkolenia kadry penitencjarnej w obszarze pracy socjalnej dla potrzeb więziennictwa ukraińskiego. Tej nowej problematyce zostało poświęcone opracowanie O. Chižna

(Ukraina), w którym omówione zostało szkolenie pracowników socjalnych przygotowujących się do pracy z nieletnimi skazanymi. J. Hloušek (Republika Czeska) opisuje model pracy ze skazanymi z wykorzystaniem wolontariuszy.

W końcowej części publikacji zostało umieszczone wystąpienie S. Chmielewskiego, sekretarza stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości, z okazji otwarcia konferencji naukowej: *Kadrowo-organizacyjne uwarunkowania procesu resocjalizacji w placówkach penitencjarnych*. Recenzowaną pracę zamyka wspomnienie Z. Jasińskiego o D. Widelaku (1963-2011), cenionym penitencjaryście Uniwersytetu Opolskiego, autorze publikacji w „Przeglądzie Więziennictwa Polskiego”, opublikowanej rozprawy habilitacyjnej: *Nauczyciel i uczeń w wybranych systemach penitencjarnych Europy Środkowej*. Przedwczesna śmierć uniemożliwiła zakończenie procedury habilitacyjnej i przerwała jego karierę naukową w dziedzinie penitencjarystyki.

Recenzowana monografia należy do nielicznych publikacji w historii polskiej penitencjarystyki, które podejmują problematykę funkcjonowania kadry więziennej w toku wykonywania kary pozbawienia wolności. Posiada wiele walorów poznawczych, bowiem przybliży problematykę kadry więziennej, która pełni swoją rolę za zamkniętymi bramami murów więziennych, a wiedza o niej niekiedy z trudem przebija się do świadomości społecznej. W publikacji podjęto wiele nowych problemów związanych z wykonywaniem zawodu funkcjonariusza więziennego, takich jak motywacja do pracy, zadowolenie z pracy, wpływ pracy w więzieniu na funkcjonowanie rodziny funkcjonariusza Służby Więziennej, zarządzanie zasobami ludzkimi w Służbie Więziennej, negatywne skutki wykonywania zawodu funkcjonariusza więziennego, model osobowy wychowawcy penitencjarnego itp. Wiele z nich zostało tylko zasygnalizowanych, dlatego lektura tej publikacji inspirowa do podjęcia i pogłębienia problematyki w badaniach naukowych. Bogactwo problematyki zawartej w pracy, wiele postulatów i wniosków, prowokuje do dyskusji. Nade wszystko rezultaty przemyśleń i badań empirycznych licznych autorów są przydatne do wykorzystania w zarządzaniu zasobami ludzkimi w Służbie Więziennej.

Lekturę recenzowanej publikacji polecam kadrze zarządzającej jednostkami organizacyjnymi Służby Więziennej różnego stopnia, kadrze penitencjarnej, w szczególności wychowawcom więziennym, służbom kadrowym, socjalnym, szkolnym, medycyny pracy, wykładowcom

więziennym ośrodków szkolenia, przygotowujących kadrę do pełnienia roli funkcjonariusza Służby Więziennej, a w szczególności kadrze zaangażowanej w proces wykonywania kary pozbawienia wolności. Odbiorcami tej problematyki powinni być także studenci pedagogiki resocjalizacyjnej, studenci prawa zainteresowani problematyką penitencjarną.

Rec. Aldona Nawój-Śleszyński

